

којој држава може да се интерферира у економску активност кад и где хоће. Као чувар основног система односа, чувар друштвене својине, носилац значајних уставних функција у привреди.

Подсетићу само и на то да су националне привреде укључене у Устав и ЗУР, а на тим основама не само што се тешко може говорити о репродукцији друштвене својине, већ је она и у директној супротности са националним економијама. Као пример за ову тврдњу су два велика Зуровска закона, Закон о планирању и Закон о јединственом тржишту, је јасно дошло до израза где и један и други закон инаугуришћу идеју да је Југославија збир националних привреда. Међутим, ни јединствено тржиште, ни друштвена својина под тим претпоставкама не могу се остварити; многе законитости које проистичу из регионалних и законских националних привреда у томе их спречавају. Што значи да постоји један озбиљан расцеп економије и права у садашњем моменту и ја видим тај расцеп у томе да економске одредбе, економске законитости нису адекватно интерпретиране ни унете у правне законитости, у право, у читаву систематику нашег уставног и постуставног законодавства.

UDK — 347.2+378

др Владимир Хорват,
редовни професор Правног факултета у Осигеку, у пензији

НЕКИ МЕТОДОЛОШКО-ТЕОРИЈСКИ АСПЕКТИ ИЗУЧАВАЊА ДРУШТВЕНОГ ВЛАСНИШТВА НА ПРАВНИМ ФАКУЛТЕТИМА

У својој дискусији осврнуо бих се најприје на нека методолошко-теоријска питања у изучавању друштвеног власништва у Југославији, а затим се задржао на питању изучавања тог власничког облика на правним факултетима.

Оба аспекта сматрам веома значајним.

Први, јер је у теоријском изучавању друштвеног власништва дошло до одређеног замора. Наиме, у фази експанзије нашег привредног развоја сви смо ми у друштвеном власништву откривали онај суштински однос међу људима, који нас је удаљавао од почетног социјалистичког државно-власничког модела. Адекватним нормативно-правним и привредно-системским, те вештим економским решењима ослобађале су се бројне латентне друштвене снаге на линији отварања простора за дезалијенцију радног човека и свих радних људи. Међутим, на крају те фазе, досегнути ниво развијености производних снага и организације друштвеног рада, те појаве структурних неусклађености, захтевале су озбиљне промене у систему економских односа и далеко префињеније облике економске политике. То у суштини значи, виши ниво развијености постојећих друштвено-власничких односа. Но до тих промена (осим у нормативно-правној сфери), нажалост, није дошло благовремено, тако да је друштво упало у садашњу дубоку кризу. Тиме је запао у кризу и постојећи,

у друштвеној пракси егзистентни друштвено-власнички облик. И, ако се сви ми у теоријском концепту друштвеног власништва до краја не слажемо, то је, у првом реду, стога што су у превладавању садашњег стања производних односа могуће разне алтернативе, од њихове реетатизације до либералистичке разубености. Напори Крајгерове комисије могу донијети плода у пракси само ако се променама привредног система и економске политике подигне ниво друштвености друштвених средстава, и то како њихових материјалних, тако, напосе, и новчаних токова.

Други, у таквој ситуацији замрзли су и напори на ширем изучавању правног аспекта друштвеног власништва на правним факултетима. Позитивно је то што смо ипак добили наставне предмете под називом „Друштвено власништво“, па чак и под називом „Друштвено власништво и самоуправљање“ у одређеном броју правних факултета. Но, док је у првом случају приступ преузак, у другом је он претежно економско-политички, а мање правни, и ако је баш на том аспекту тежиште.

1. Осврт на нека кључна методолошко-теоријска питања изучавања друштвеног власништва

У свом ближем појмовном одређењу друштвено власништво у Југославији је веома комплексан и дубоко противурјечан друштвени феномен у настајању. У његовом чистом самоуправном појавном облику више га нема, но што га има. Осим тога, његово комплетно развојно изучавање могуће је и потребно само мултидисциплинарно тј. не само као друштвено-економски израз у нас владајућег начина производње и производних односа у домени слободног удруженог рада, већ исто тако и у његовој феноменолошкој манифестацији у сфери социолошких, политичких, социјалнопсихолошких и идеолошких, а напосе правних односа.

Ако се противурјечности у развоју људског друштва поларизирају и појавно манифестирају путем супротстављених и у ширем јединству супротности међусобно повезаних појава и појмова, онда се у приступу изучавања друштвеног власништва може методолошки успешно користити, на пример, сагледавање поларизације власништва с једне и невластништва с друге стране. Тиме је, даље, отворен врло подесан методолошки пут да из супротстављености власништва и невластништва изведемо опће појмовно одређење друштвеног и приватног власништва. А самим тим, да категорију друштвено власништво у нас утврдимо и дефинирамо као идејно-политички жељени и дијелом егзистентни невластничко-правни облик у увјетима радно-класног присвајања средстава за производњу, производа слободно удруженог рада, а напосе вишка рада, односно, друштвене акумулације. Дакле као радно-класне, а не њој супротстављене етатистичко-бироградске или технократске економске и политичке управљачке моћи, са том типу друштвеног власништва одговарајућим субјектима радног присвајања тј. радним људима у радним колективима унутар цјеловитог система удруженог рада.

Како се радно-класно присвајање нужно одвија у адекватном облику аутономног или самоуправног одлучивања, у свом чистом облику увијек до краја деетатизираниог, дакле у опћем склопу и оквиру тзв. интегралног самоуправљања, то се, надаље, методолошко-теоријски отвара питање јасног утврђивања појмовних категорија тако битних за југосло-

венски друштвени систем тј. друштвеног власништва и самоуправљања. Јесу ли у питању двије различите категорије тј. једна економска а друга политичка? Или им је у њиховој појмовној супротстављаности ипак негде њихово заједничко извориште? А ако оно постоји, шта је онда *prius*, а шта *posterius*? Или је можда у питању сасвим трећи међуднос?

У одговору на тако постављене дилеме, мислим да је потребно, и методолошки најисправније, тај међуднос и очигледну међузависност поближе фиксирати на три нивоа. На друштвено-економском и друштвено-политичком микро, затим на *mezzo* и коначно на макро нивоу, без обзира што се сва та три нивоа узајамно испреплићу и допуњавају.

А) Друштвено власништво и удружени рад (микро ниво)

Ако се власништво, наравно у свом економском и конкретном историјском садржају, може појмовно ближе одредити као израз класне отуђености, или неотуђености, особних од материјалних увјета производње, са свим друштвеним последицама које одатле произилазе, онда се у нашем економском *prahisu* слободно удруженог рада на микро нивоу, тј. у основној организацији удруженог рада, где се рад и друштвена средства примарно спајају, узајамни однос радника у погледу средстава и производа рада односно дохотка нужно манифестира тако, да они један другоме, по природи тог односа, онемогућавају, тј. блокирају, сваки облик индивидуалног присвајања осим, наравно, особног дохотка и дијела средстава заједничке потрошње. На микро нивоу спонтано се, дакле, јавља тзв. узајамна индивидуално-присвајачка блокада заједничких средстава и производа рада, која још самим тим не морају имати пуни друштвени карактер, јер је тај карактер детерминиран и друштвено-економским односима на *mezzo* и макро нивоу, што је за оцену наше данашње ситуације у погледу друштвених средстава решавајуће. При том су на самом микро нивоу могуће бројне девијације попут агробизниса и других сличних неподопштина.

Изложени полазни елемент тј. микро-блокада приватно-власничког присвајања друштвених средстава, кад је праћена одговарајућим односима у секундарној расподјели оствареног дохотка и чистог дохотка на том микро нивоу, дакле, кад су рад и резултати рада доиста искључива основа индивидуалног присвајања особног дохотка радника, овластили би нас да се *prima facie* сложимо с тезом, како се на том нивоу друштвено-власничка суштина владајућег начина производње заснованог на слободно удруженом раду и интеграцији рада и расположивог друштвеног капитала (укључиво акумулацију) доиста остварује.

Но да ли се та суштина доиста остварује или не, можемо методолошки исправно закључити једино из постојећег облика њезина испољавања. При том се динамички елементи у тој суштини тј. токови репродукције у једноставним и проширеним размјерима морају такође адекватно испољити. Из темељних атрибута појавних облика — а у материјалним и финансијским токовима репродукције на микро нивоу то је у првом реду опсег и садржај процеса одлучивања удружених радника

као мериторних економских субјеката, дакле из развијености самоуправљања и самоуправних односа — једино се може методолошки исправно сагледати реални опсег и садржај остваривања друштвено-власничког односа као његове суштине. На микро нивоу друштвено-економских односа у нашем презентном систему удруженог рада односно у социјалистичком самоуправном начину производње, мислим да стога није допуштено појмовно раздвајање друштвеног власништва и самоуправљања у строго одвојене мисаоне категорије, нити међу њима може бити ријечи о односу *prius* према *posterius*. Тај је однос дијалектички међуоднос суштине и њезина појавног облика па се један без другог у свом идентитету и истодобној супротстављености не могу исправно схватити нити разумјети, што је, да антиципирам, битно у извођењу наставног процеса.

При томе, *rebus sic stantibus*, сваки радни учесник у процесу самоуправног одлучивања о међусобном односу с другим удруженим радницима онда нужно иступа не само као репрезентант својих особних, већ уједно, у складу са ступњем своје друштвене свијести, и као репрезентант њихових заједничких па и ширих друштвених интереса. Дакле не само као *homo faber* односно као *homo oeconomicus* него и као *homo politicus*. Мислим, наиме да је већ на микро нивоу друштвено-власнички однос у производњи и расподјели уједно и политички однос, појавно јасно изражен у процесу самоуправног одлучивања с тенденцијом да се из тог економско-политичког нуклеуса онда прошири и укотви у све поре друштвеног живота и друштвених односа на свим нивоима. Стога се језгро наших политичких односа, а не само економских, крије у друштвеном власништву средстава за производњу и самоуправљању као његовом појавном облику.

Б) Друштвено власништво и дјеловање објективних економских законитости (mezzo ниво)

Ако је за микро ниво теоријско-методолошких питања у изучавању друштвеног власништва на вишој разини од своје полазне државно-власничке социјалистичке основе, међу осталим, најбитнија спознаја односа друштвеног власништва према самоуправљању тј. самоуправном одлучивању као његовом нужном појавном облику, на mezzo нивоу потребно је сагледати његов однос према дјеловању објективних економских законитости с одговарајућим импликацијама како на друштвено-економској тако и на друштвено-политичкој разини.

Чим пређемо на mezzo ниво тј. на друштвено-економско *повезивање* организација удруженог рада у токовима репродукције, напосе оне проширене, затим промета производа друштвеног рада и друштвених услуга те финансијских токова средстава плаћања (динарских и девизних), не можемо мимоићи ноторну чињеницу, да је друштвено власништво у свом самоуправном појавном облику оствареном на микро нивоу, изложено бројним ерозијама. У првом реду, јер се то повезивање данас *in prahi* одвија скоро искључиво на купопродајној дакле робно-новчаној основи. У другом реду, што се повезивање при инвестиционим улагањима претежно заснива на кредиту, у највећем дијелу оном бан-

ковном. Дакле умјесто квантитативног и квалитативног интензивирања друштвено власничких односа самоуправних односа широко разгранатом интеграцијом рада и дохотка у тражењу заједничких интереса у промету и развоју све до репродукцијских целина, тако да се тек међу њима или њиховим заокруженим дијеловима успостављају директни робно-новчани односи, а у проширеној репродукцији претеже удружено самофинансирање, уз парцијално учешће банака, данас нам је удружени рад на mezzo нивоу још увјек забрињавајуће раздружен. Практички, свака ООУР може се понашати и иступати као самостални робни произвођач и носилац кредитних права и обавеза, што наравно није случајно с обзиром на интересно врло хомогену структуру која на том групно-власничком феномену гради своју технократску и бирократску економску, а дијелом и политичку моћ и друштвени утјецај.

Какве су, дакле, на том нивоу релације друштвено-власничких односно самоуправних односа према економским законитостима, које овдје несумњиво дјелују?

Међу нашим економистима јављају се, међу осталим, и тврдње да је „понашање радника у ООУР било битно различито и готово обрнуто очекиваном и жељеном“. А све се то догодило зато, што „нису успостављени одговарајући институционални оквири система социјалистичког самоуправљања нити утврђена улога и мјесто економских законитости и тржишта и његових критерија и односа“.

У таквим интонацијама као да се оглашава дух Вилфреда Парета, са његовим „економским оптимумом“, који почива искључиво на најбољој комбинацији производних фактора и перфектној конкуренцији (sic!). Зар нас онда треба да изненади даља теза, да је наш кључни проблем „како да социјалистичко самоуправљање као наш производни однос повежемо (!) с дјеловањем објективних економских законитости“, као да економске законитости, напосе закон размјерне расподјеле друштвеног рада односно закон вриједности, не важе и не дјелују на исти начин у свим друштвено-економским формацијама у којима је било живи рад, било, напосе, минули рад ограничено друштвено-економско добро. Па према томе и у социјалистичком самоуправном начину производње, расподјеле и размјене тзв. прелазног раздобља, без обзира на све покушаје технобирократских структура да њима „овладају“. Оне дјелују и у процесу самоуправног споразумијевања, без обзира да ли су учесници тога свијесни или нису као и у напријед изложеним оквирима тржишне размјене и кредитних односа једне самоуправне друштвено-власничке економије.

Што према томе има да значи теза, да је у нас нужно повезати (!) наш производни однос с дјеловањем објективних економских законитости? Зар је он сада с њима неповезан, кад оне, како читамо код Маркса, дјелују силином природних законитости. Није ли и наша садашња дубока економска криза јасан доказ, без обзира дјелује ли закон вриједности у облику доходне цијене или цијене производње.

Хтјели ми то или не, друштвено власништво и његов самоуправни појавни облик већ „пливају“ у водама те законитости. Стога речена теза може бити схваћена и тако, да „адаптирањем“ самоуправљања на те законитости „адаптирамо“ и његову друштвено-власничку суштину наших

производних односа, колико-толико присутних на микро нивоу. А то у крајњој конзеквенци индицира на слабење друштвено-економског и друштвено-политичког положаја удружених радника као субјеката радно-класног присвајања, надомјештањем самоуправљања некаквом партиципацијом у одлучивању и њихова враћања у најамни положај тј. на отуђење и то на крилима тзв. социјалистичког, а у суштини класичног прошлостољетног економског либерализма.

Није, дакле, наш проблем у „повезивању” друштвеног власништва и самоуправних производних односа с дјеловањем објективних економских законитости, већ такав привредно-систематски механизам, који је супротно економском либерализму (једнако као и етатизму), споразумјевањем, договарањем и планирањем развоја довољно порозан односно еластичан да с једне стране спријечи етатистички парадокс у његовом тзв. „овладавању” економских законитости, а с друге уједно онемогући економском либерализму тако драго „искључиво” тржишно дјеловање тих законитости, уз истодобни ризик ерозије самоуправног одлучивања, његове друштвено-власничке суштине, примарно у виду стјецања заједничког прихода и заједничког дохотка. А то онда *vollens-nollens* значи преношење не само економске, већ и политичке моћи било на технократске, било на етатистичке друштвене структуре (о потоњима нешто касније).

Аргументација за такав развој догађаја већ је припремљена. Тако нам неки наши економисти поручују, да самоуправно споразумјевање третирамо као механизам за супституирање (*sic!*) тржишта и економских закона, што нитко паметан никада није могао тврдити, да би нам онда своју „критику” извели слиједећим аргументима:

— да за успјешно самоуправно споразумјевање не постоји одговарајући информациони систем, а

— да би се, осим тога, самоуправним споразумјевањем (на *mezzo* нивоу) „створио бирократизирани статички систем, без могућности ефикасног реструктурирања и динамичног развоја”.

Тиме се, нема сумње, неосновано сију невјерице у оптимални механизам интеграције рада и дохотка, што другим ријечима значи, да се друштвено-економске односе жели цементирати на раздружујућем облигационом као давно познатом робно-новчаном механизму, који, иако и данас дијелом користан, више није посве кохерентан самоуправним друштвено-власничким односима у сфери промета производа друштвеног рада и адекватних новчаних токова.

Други додуше не одбацују самоуправно споразумјевање, али га супротно његовој, на самоуправној друштвено-власнички заснованој функцији, интерпретирају у том смислу, да је оно инструмент који у механизму тржишта обавља одребене регулационе захвате сличне онима које врше облигациони уговори, па да стога „ни по својој функцији у процесу репродукције ни због свог друштвеног аспекта не може постати механизам који би могао супституирати тржиште и дјеловање објективних економских законитости”.

Кад је, дакле, ријеч о теоријско-методолошким питањима изучавања друштвеног власништва, напосе на *mezzo* нивоу, дисперзија ставова је данас, с обзиром на стање *in pax*, посве разумљива. Стога нам

се нужно поставља питање на који начин интерпретирати друштвено власништво на mezzo нивоу — но — било као техократски групно-власнички хибрид с обзиром на његове данашње дубоке унутрашње протурјечности и опасности да се ипак исклизне у власничко правне односе, било у оквирима егзактне нормативне интерпретације с идејном подлогом у Кардељеву опусу, који неки тако упорно закопају.

У тој дилеми вртјет ћемо се тако дуго, док се крај свих почетних позитивних самоуправних промјена у нашим реално егзистентним производним односима, производи друштвеног рада не буду више прометали *искључиво* у робном облику, већ у оквиру непосредне интеграције рада и дохотка тј. у претежном дијелу у односима стјецања заједничког прихода. Односно, све док се постојећи механизам извлачења вишка рада и система проширене репродукције не трансформира у ефикасни облик своје неотуђености од оних који су га радом створили и удружили у односима стјецања заједничког дохотка. Ту ваља онда тражити и наш самоуправни „економски оптимизам“.

Све дотле друштвено-власнички самоуправни облик *in statu nascenti* на mezzo нивоу, манифестират ће се као негација свог економског и политичког корјена на микро нивоу.

В) Друштвено власништво и држава (макро ниво)

Као што је познато, самоуправљање са својом друштвено-власничком суштином с једне и државна политичка власт с друге стране, су у својој чистој тенденцији поларизоване категорије. Ту супротстављаност на линији одумирања економских функција државе, у нас се у овом прелазном периоду покушава превладати адекватним самоуправним делегатским системом на линији афирмације тзв. интегралног самоуправљања у оквирима ужих и ширих друштвено-политичких заједница. У том, једним дијелом правно институционализираном моделу с најширим самоуправним простором у доношењу економских одлука од микро до макро нивоа, друштвено власничка суштина наших односа у производњи, распојели, проширеној репродукцији и слободној размјени рада била би остваривана у свом економском и политичком садржају.

Међутим, на макро нивоу *in praxi*, систем интегралног самоуправљања није адекватно презентан од опћине до федерације. За разлику од једног дијела материјалних токова (нажалост ту не свих), свеколики финансијски токови стоје под непосредном регулаторном функцијом државе, а не удруженог рада кредитно-монетарни, фискални, девизни систем итд. итд.). О систему цијена, као тобожњем виду овладавања економским законитостима да се не говори. Исто тако је удруженом раду административним уплитањима веома сужен простор на аутономно одлучивање у проширеној репродукцији. Цио банкарски механизам заједно са СИЗ-овима свих врста испољава се као парастатални емпириј, данас још увијек присутног и моћног етатистичко-функционалног присвајања економског одлучивања на свим административним нивоима.

Што се тиче мјера економске политике на федералном нивоу, она се додуше договара међу републикама и покрајинама, али и ту је присутна премоћ административно-бирокарских структура, дијелом спрегнутих с властитим техноструктурама. Иста, па донекле и гора је ситуација на опћинском нивоу.

Стога нам пријети озбиљна опасност, да умјесто центрипеталних тенденција јединственог производног односа у Југославији добијемо више различитих републичких па чак и опћинских облика друштвеног власништва са веома разноликим самоуправним појавним облицима и њиховим опсегом. Жестоки напади на друштвена средства задњих година извиру из таквог стања односа.

Изравна посљедица наглашеног администрирања је ретардација самоуправљања и његова озбиљног приближавања систему економске партиципације. А у том случају нам се друштвено власништво трансформира у облик у коме ћемо чак моћи идентифицирати „вршиоце дужности” власника, како би то рекао Кардељ и тиме радника вратити у својеврсни облик најамног односа.

Стога, сматрам, да свако теоријско изучавање друштвеног власништва у нас, не може бити методолошки исправно засновано, ако га се критички не анализира на сва три наведена нивоа друштвено-економских односа и тек онда синтетизира у јединствени конкретни друштвено-власнички феномен. Од изучавања некаквог апстрактног друштвеног власништва досада није било користи.

При том морам упозорити, да суштина власништва, па ни оног заснованог на радно-класном облику друштвеног присвајања није ни у присвајању друштвених средстава као ствари, нити својстава тих ствари, него у присвајању управљачке функције у процесу друштвене репродукције.

Пошто се бројним мјерама економске политике од федерације до опћине, које су претежно искривљени израз самоуправно обликованог делегатског одлучивања и административне логике, отежава доходовно повезивање на цјеловитом југословенском тржишном и вантржишном простору, то се тај наш етатизам објективно испољава као препрека или негација ширих интеграционих кретања на mezzo нивоу под контролом отуђених техноструктура. А у односу на микро нивоу самоуправних односа у основним организацијама, које на mezzo нивоу стоје под снажним утјецајем техноструктура, мјере економске политике од опћине до федерације испољавају се онда као негација негације односа на микро нивоу, претварајући тиме друштвено-власничку суштину самоуправних економских и политичких односа у својеврсни облик „самоуправног етатизма”. То практички значи, као што се практички и остварује, да је систем економског одлучивања у нас слојевит. При том су елементи самоуправности одлучивања чврсто блокирани за микро ниво. На mezzo нивоу је доношење економских одлука, додуше под контролом техноструктура, али само у оним границама које дозвољава етатистичко одлучивање на макро нивоу.

Тиме сам указао само на неке унутрашње протурјечности везане за теоријско и методолошки комплексно освјетљавање динамичне категорије друштвено власништво. Превладавање тих супротности није на дневном реду па у њега нећу улазити.

2. Питање изучавања друштвеног власништва на правним факултетима

Друштвено власништво у фазони радно-класног присвајања постоји у друштвеној пракси само онда и онолико, колико се његов само-

управни појавни облик ефектуира од микро до макро нивоа у неутуђе-ним облицима одлучивања удружених радника о свеукупним токовима друштвене репродукције и свим њезиним порам.

С обзиром на комплексност друштвено-власничког феномена, неке се, дакле, катедре социјологије на правним и филозофским факултетима баве и изучавају његов глобални друштвени аспект, а катедре политичке економије и привредног система на правним (и економским факултетима) његов економски аспект. А на факултетима политичких наука његовим друштвено-политичким аспектом. Али само под увјетом да се не препричавају нормативне одредбе Устава и ЗУР-а истргнуте из цијелине правног система Југославије и његове логике. Треба дакле правницима препустити да излажу оно за што су стручни, а то је нормативно-правни дио суштине друштвеног власништва са његовим одговарајућим правно-појавним облицима израженим у адекватним и историјски новим правним институтима, подинститутима и појединим нормативним одредбама.

Ако се ми правници у нашим знатвеним напорима око теоријских и методолошких питања правног изрази друштвеног власништва желимо ујединити, потребно је, како је рекао Лењин, да се најприје јасно разграничимо. То важи онда и у погледу правнознанствених наставних предмета присутних на правним факултетима. А баш ту нам се испријечила кула бабилонска.

Да би се и овдје могли правилно и рационално разграничити, морали би се споразумјети о темељној структури нашег правног система. И затим у њему прецизно омеђити грану која теоријско-методолошки покрива и изучава супстанцијални или есенцијални дио нормативно-правне регулације самоуправних облика друштвено-власничких односа у Југославији. Изучавање друштвеног власништва у оквиру грађанског права показало се као промашај, јер је ријеч о правним институтима који не произлазе из власничкоправних, већ из невластничкоправних односа. Ти су правни институти веома бројни и тек у својој цјелокупности адекватно изражавају нормативно-правну регулацију друштвено-власничких односа. Баш зато мислим, да је без детаљне (наставне) обраде тих правних института неконзистентно излагати друштвено власништво само за себе и апстрактно као некакав посебни правни наставни предмет а све кад се прошири и на самоуправљање, још увијек у њему претежу друштвено-политички и друштвено-економски аспекти на штету правних.

Да се друштвеном власништву у наставном процесу не изгуби и његова врло значајна правна компонента, има приједлога да се оно изучава и предаје у склопу Уставног права. Идеја, признајем, *prima facie* прихватљива. Али се питам у шта ће се претворити уставно право. У том случају оно би онда морало обухватити комплетну материју ЗУР-а заједно с аутономним самоуправно-правним облицима регулације односа у процесу удруживања рада и средстава, поред дијела системских закона.

Треба имати у виду, да је правно уређење друштвено-власничких односа нормативно изражено у бројним институтима, од којих су најбитнији и досада успјешно обликовани: право рада друштвеним средствима, право на самоуправно одлучивање, право самоуправног дохотка, право друштвеног планирања, право располагања, право уређивања радних односа, право организационих облика у удруженом раду, право на само-

управну регулацију правних односа у процесу самоуправног споразумијевања и друштвеног договарања те, коначно, правни облици заштите самоуправљања и друштвеног власништва.

Зар сви наведени правни институти система слободно удруженог рада нису правни израз друштвеног власништва као метајуристичке категорије. Како уопће спознати и схватити категорију друштвено власништво у њезином правном изразу без свих тих института. Гдје се у нас, питам се, на правним факултетима у настави и знанствено детаљније обрађује право рада друштвеним средствима, право самоуправног дохотка, право друштвеног планирања итд. с којима ће се бар 50% наших данашњих студената срести већ првог дана у свом практичном раду. А како да без познавања тих института онда уопће схвате правну бит или суштину друштвеног власништва.

Све указује на то да се скуп тих правних института не може ни теоријски утрпати ни наставно обрађивати у оквиру било које постојеће правне гране и наставног предмета. Да је у питању посебна грана нашег правног система и његове научне обраде указали су своједобно проф. Борђевић под називом „Друштвена својина и право самоуправљања” односно проф. Гершковић под називом „Право удруженог рада”. И ако се прва формулација чини потпунија, друга је плаузибилнија и операционалнија. Већ с обзиром на назив „малог устава” тј. Закона о удруженом раду.

Већ одатле бих закључио, да на већини наших правних факултета друштвено власништво изучавамо и предајемо преуско, уз недовољан нагласак на његовом правном аспекту. Није то баш ни тако случајно, но у то питање не бих овдје улазио, јер има и понешто феудално-катедарских примјеса. И ту, наиме, леже разлози што правне институте права удруженог рада као посебне правне гране која регулира производне, дакле есенцијалне друштвене односе, нисмо још избрუსили до кристалне јасноће, као што је то, на другој правној основи за римско грађанско право учинио Гај у својим *Institutiones*.

Наравно да ова обимна материја не може представљати садржај једног наставног предмета. Већ сада је дјелом распарцелира у наставне предмете радно право и привредно право с искључивим нагласком на правном аспекту те у наставни предмет под називом „друштвено власништво” или „друштвена својина и самоуправљање” гдје је правни аспект мање наглашен у корист друштвено-политичког и друштвено-економског.

Стога мислим да је сазрело време да мало преусмјеримо садржај тих наставних предмета, па и њихове називе, те да инсталирамо наставни предмет „Основе права удруженог рада”. Основе зато што би ту био *sedes materiae* за друштвено власништво и његов самоуправни облик, конкретно изложен у темељним правним институтима, које сам напријед навео, и као што смо то учинили на Правном факултету у Осијеку.

Унутар таквог рјешења, материја радног права остала би без промјене, привредно право би се требало оријентирати искључиво на послове робног промета, а у наставном предмету „финансијско право” ваљало би

далеко јаче нагласити друштвено-власнички аспект кредитно-монетарних и других финансијских токова везаних за систем удруженог рада и проширену репродукцију.

На промјенама у овом правцу бит ће нам у првом реду захвални они студенти који ће се данас-сутра наћи у организацијама удруженог рада.

UDK — 347.2+378

*мр Мато Арловић,
асистент Правног факултета у Осијеку*

МАРГИНАЛИЈЕ О МЕТОДОЛОШКО-ТЕОРИЈСКОМ ИЗУЧАВАЊУ ДРУШТВЕНОГ ВЛАСНИШТВА НА ПРАВНИМ ФАКУЛТЕТИМА И ЊЕГОВОМ НОРМАТИВНО-ПРАВНОМ ИЗРАЗУ

Есенцијални дио друштвених односа чине власнички односи, као друштвено-економски односи и у њима, детерминиран материјалном основом и културним наслеђем друштва, успостављен и прихваћен владајући „начин производње и промета који му одговарају”(1), те њима иманенти односи у расподјели и потрошњи. Због тога се они увијек испољавају као основни предмет истраживања друштвених знаности уопће, па тако и правне знаности.

Међутим, као предмет знанственог истраживања никад се не узима спће уочљив облик његова манифестирања, већ се од тог облика полази са задатком да се знанствено утврде објективно присутне, а на први поглед прикривене протурјичности у дијалектичком развоју проматраног феномена(2). Тако је и код власничких односа. Према томе, предмет истраживања свих власничких односа, па тако и друштвеног власништва нису, *prima facie*, њихов облик испољавања, већ објективно присутне протурјичности у суштини тих односа, па се у знанственој обради нужно морају истражити елементи власничког односа и у њима присутне протурјичности и то у процесу њихова развоја. Ти елементи су владајући начин производње и на темељу њега изграђени односи у производњи, размјени, расподјели и потрошњи. Тим више, што цјелокупност ових односа, као односа производње сачињава економску структуру друштва, реалну основу на којој се диже правна и политичка надградња и којој одговарају одређени облици друштвене свијести”(3). Самим тим се друштвени односи и у њима присутне противурјичности увијек испољавају у дијалектичком јединству, а само је облик њихова манифестовања (економски, политички, правни, итд., како то истиче Маркс) различит. Одатле су власнички односи алфа и омега за схваћање друштвених односа, па самим тим и начело у изучавању свих осталих одлика испоља-

(1) Карл Маркс, Предговор „Капиталу”, Просвјета, Београд, 1973. г. стр. 14.

(2) Као под 1), гдје Маркс истиче да би „свака наука била излишна кад би се појавио облик и суштина ствари непосредно подударале”, види стр. 181.

(3) Карл Маркс, Прилог критичи политичке економије (Предговор), Култура, Београд, 1960. г., стр. 9.